

När Finlands sak var vår

Fredrik Vahlquist, om den svenska militära och civila hjälpinsatsen när Sovjetunionen anföll Finland 1939.

Den 6 december firar Finland Självständighetsdagen. Foto: Wiktor Nummelin/TT

Det här är en text från SvD Ledare. Ledarredaktionen är partipolitiskt oavhängig med beteckningen obunden moderat.

I **Helsingfors** var morgonen den 30 november 1939 frostbiten men solig. Plötsligt svepte

silverglänsande sovjetiska bombflygplan in över den finländska huvudstaden och fällde urskillningslöst sin dödliga last. Särskilt arbetarstadsdelen Berghäll drabbades hårt. I de centrala delarna av staden träffades ironiskt nog de Socialistiska rådsrepublikernas unions egen ambassadbyggnad, som totalförstördes.

Det sovjetiska anfallet kom överraskande även för politiker och militärer. Visserligen hade allt mörkare orosmoln ute i Europa tornat upp sig under de föregående åren. För Finlands del utgjorde särskilt det nya samarbetet mellan de båda diktaturerna Sovjetunionen och Tyskland det stora hotet.

Den 23 augusti 1939 undertecknade nämligen de båda diktaturens utrikesministrar Ribbentrop och Molotov i Kreml – och i närvaro av en leende Stalin – en tioårig icke-angreppspakt.

Stäng

Vad omvärlden då inte visste var att det i ett hemligt protokoll fanns ett avtal om en uppdelning av Östeuropa i en sovjetisk och en tysk intressesfär. Sovjetunionen tillerkändes i avtalet speciella intressen i Finland, Estland, Lettland, östra Polen och Bessarabien. Tyskland fick motsvarande inflytande över västra Polen och Litauen. Därmed var Baltikums och Polens öde i praktiken beseglade.

Stalin gjorde det nu möjligt för Hitler att bara en vecka senare invadera västra delarna av Polen. Sedan de tyska trupperna gått segrande fram i sitt ”blixtkrig”, anföll de sovjetiska trupperna den 17 september polackerna i ryggen och ockuperade den återstående och största delen av det dåvarande polska riket.

Sovjetunionen hade i januari 1932 slutit ett nonaggressionsavtal med Finland, som 1934 förlängts med tio år. 1938 hade Sovjetunionen vid kontakter med den finska regeringen gjort klart att man även önskade ingå ett avtal om militärt bistånd. Kraven gällde främst militärbaser och rätt för Röda armén att rycka in på finländsk mark för att möta en fiende. Efter de sovjetiska framryckningarna i Baltikum och östra Polen krävde nu Kreml att få kontrollen över några strategiskt belägna öar i Finska viken, avsevärda gränsjusteringar på Karelska näset samt vid Petsamo vid Norra ishavet.

I utbyte erbjöds områden i Östkarelen. Vidare krävde Kreml att få arrendera Hangöudd väster om Helsingfors som marinbas. I motsats till balterna vägrade den finska regeringen att gå med på de sovjetiska kraven på landavträdelser och militärbaser.

Stäng

Sedan de finsk-sovjetiska förhandlingarna strandat arrangerade Sovjetunionen den 26 november en allvarlig gränsincident och beskyllde finskt artilleri för att ha beskjutit den ryska byn Mainila och dödat fyra sovjetiska soldater. Dagen därpå sade Sovjetunionen upp nonaggressionsavtalet med Finland, avbröt de diplomatiska förbindelserna och anföll utan någon krigsförklaring Finland med sin överväldigande militära styrka.

Huvudangreppet sattes in på Karelska näset. Målet var att nå Helsingfors på två veckor. Inom en vecka hade det finska försvaret retirerat i riktning mot Viborg till huvudställningen, den så kallade Mannerheimlinjen, som låg fem mil bakom riksgränsen.

På krigets första dag utnämndes den 72-åriga fältmarskalken Gustaf Mannerheim till överbefälhavare för krigsmakten. Han hade sedan 1931 varit ordförande i Försvarsrådet och var väl medveten om att Finland inte var rustat för krig. Han hade därför rätt regeringen att gå med på vissa sovjetiska territoriella krav.

Vid krigsutbrottet kunde Finland endast mönstra drygt 330 000 soldater, som dessutom genomgående var illa utrustade mot Sovjetunionens anfallsstyrka som inledningsvis bestod av ca 460 000 man från Leningrads militärdistrikt. Mot endast 32 finska stridsvagnar stod 1 500 sovjetiska och 130 finska flygplan mot 1 000 sovjetiska. I slutskedet av Vinterkriget hade Sovjetunionen satt in närmare 1 miljon soldater, 3 000 stridsvagnar och 3 800 flygplan. Mot denna bakgrund är det lätt att förstå att man runt om i världen bedömde att utgången av kriget bara kunde bli en.

Stäng

De finska soldaterna överraskade emellertid omvärlden genom att bjuda de anfallande sovjetiska trupperna ett hjältemodigt motstånd. Den finska ”mottitaktiken” gick ut på att skära av de

invaderande truppkolonner, dela upp dem i mindre grupper, omringa dem och nedkämpa dem. Norr om Ladoga vann finländarna strax före jul lysande segrar vid Tolvajärvi och Ägläjärvi. Särskilt den förstnämnda segern, där 6 000 finska soldater besegrade två förstärkta sovjetiska divisioner på sammanlagt

30 000 man, hade stor betydelse för krigets fortsättning. Andra ställen där den finska mottitaktiken hade stora framgångar var vid Suomussalmi och Raate i Finlands ”midja”.

Runt om i världen följde man Davids kamp mot Goliat, och fylldes av beundran för det finska folkets envetna och heroiska försvar för sin frihet och demokrati mot en totalitär stormakts oprovocerade angrepp. I januari 1940 höll Winston Churchill ett berömt radiotal: ”Endast Finland, det i farans gastkramning magnifika, ja sublimes Finland, visar vad fria män förmår (...) Om den frihetens låga som ännu brinner så klart i den frostiga Norden blev utsläckt, skulle detta varsla om en återgång till mörka tidsåldrar, i vilka varje spår av ett tvåtusenårigt mänskligt framåtskridande är dömt att utplånas.”

Även påven Pius XII fördömde i kraftfulla ordalag det sovjetiska angreppet på sin fredliga granne. Nationernas Förbund fördömde det enhälligt och utslöt Sovjetunionen ur organisationen samt uppmanade medlemsstaterna att ge materiell hjälp till det hårt ansatta Finland.

Stäng

I Norden hade man redan från Vinterkrigets första dag börjat organisera en omfattande humanitär hjälp. I Sverige samlades alla goda krafter under den av journalisten och diplomaten Sven Dahlman myntade och klassiskt vordna parollen: ”Finlands sak är vår”. Bakom den slöt hela folkrörelse-Sverige upp med LO, SAF och Industriförbundet i spetsen. Det gjorde även kända kulturpersonligheter. Från statsmakternas sida var man inte lika entusiastisk. Regeringen lät via sitt organ för kontakter med pressen via TT sända ut en anmodan till landets tidningsredaktioner att ”med hänsyn till den rådande allvarliga situationen” inte omnämna eller diskutera frivilligrörelsen.

Vid ett möte med ett 20-tal personer hemma hos fil lic Gerhard Hafström i Villa Montebello på Djurgården i Stockholm den 2 december 1939 beslöt man att bilda Finlandskommittén. Dess uppgift vara att rekrytera och utrusta en svensk militär frivilligkår. Till ordförande valdes professor Andreas Lindblom, styresman för Nordiska museet och Skansen. Finlandsrörelsen växte lavinartat och under trycket av denna breda och mäktiga folkopinion avstod den socialdemokratiska regeringen från att förklara Sverige neutralt. I stället deklarerade man att vårt land var ”icke krigförande”.

Detta var mycket betydelsefullt, ty det gav möjligheter till omfattande leveranser av krigsmateriel till broderfolket i Finland. På den civila sidan var Finlandshjälpen ännu mer omfattande. Enligt beräkningar av Utrikesdepartementet som gjordes i december 1941 uppgick värdet på de svenska gåvorna och krediterna till Finland under Vinterkriget till närmare en halv miljard kronor. Det motsvarar idag 12,4 miljarder kronor. Härtill kommer alla de svenska familjer som under Vinterkriget tog emot 9 000 krigsbarn från Finland jämte 3 000 mödrar och åldringar.

Stäng

Den 12 december 1939 godkände regeringen att det upprättades en frivillig styrka på 5 000 man, varav högst 200 fast anställda. Dagen därpå bildade statsminister Per Albin Hansson en samlingsregering i vilken alla riksdagspartier utom kommunisterna ingick. Inom regeringen var Folkpartiets ledare, kommunikationsminister Gustaf Andersson i Rasjön, den främste kritikern till militär hjälp till Finland. Han ansåg att Finlands situation var hopplös och att all hjälp var meningslös, eftersom Sovjetunionen till slut ändå skulle segra. Folkpartiledaren sekunderades ibland av socialdemokraten Ernst Wigforss och högermannen Fritiof Domö.

Senare kunde Frivilligkåren utökas till först 8 000 och från den 12 februari 1940 till 12 000 man. Kårchef blev generalmajor Ernst Linder och stabschef överstelöjtnant Carl August Ehrensvärd. Båda var veteraner från finska inbördeskriget 1918. De första Finlandsfrivilliga under överstelöjtnant Magnus Dyrssens ledning lämnade Stockholm den 22 december 1939 för att börja organisera sig i Torneå.

Regeringen ställde flygplan, vapen för bekämpande av stridsvagnar, ammunition och annan viktig militär materiel till Frivilligkårens förfogande. Många militära förråd närmast tömdes på sitt innehåll. När Hitler invaderade Danmark och Norge den 9 april 1940 insåg man i Stockholm att Sverige genom sina omfattande militära leveranser till Finland tagit större risker under Vinterkriget än man då insett.

En operativ flygstyrka organiserades och fick beteckningen F 19. Den överfördes den 10 januari 1940 till en bas i Kemi och bestod av jaktplan, lätta bomb- och transportplan. Den svenska flygstyrkan kunde sättas in omgående och fick en avsevärd militär betydelse genom att den satte stopp för Sovjetunionens dittillsvarande hegemoni över luftrummet i norra Finland. De tolv svenska jaktplanen som sattes in i Finland motsvarade en tredjedel av vårt lands disponibla jaktplansstyrka. Vidare hämtade svenska lastbilar nedmonterade amerikanska, engelska, franska och italienska flygplan som inskeppats i Petsamo vid Norra ishavet. De monterades sedan i Sverige och flögs till Finland. Totalt rörde det sig om 142 flygplan.

Stäng

Den 3 februari 1940 kunde den första svenska frivilliga arméstridsgruppen, som motsvarade en förstärkt bataljon (900 man), sättas in nordöst om Rovaniemi. Tre veckor senare fick general Linder överta ansvaret för försvaret av hela norra Finland. Till sitt förfogande hade han förutom Frivilligkåren även tre finska bataljoner. Mot dessa finsk-svenska enheter stod en sovjetisk armé om minst tre divisioner (totalt 27 000 man). Enbart i Salla fanns nio sovjetiska bataljoner mot sammanlagt fem finska och svenska bataljoner.

Störst betydelse hade de svenska frivilligbataljonerna genom att de frigjorde sex finska bataljoner, som Mannerheim kunde sätta in på Karelska näset där den sovjetiska militära anstormningen var som värst.

Totalt anmälde sig 12 700 svenskar som frivilliga varav 8 260 antogs. Dessutom deltog ytterligare 500 svenskar, vilka ingick i rent finska förband. Det gör den svenska frivilliginsatsen i Finland till den största i sitt slag någonsin. Som jämförelse kan nämnas att på den republikanska sidan i det spanska inbördeskriget kämpade 12 854 frivilliga från 54 olika stater. Från Norge deltog 700 frivilliga i Vinterkriget. Mest känd av dessa är motståndsmannen Max Manus. I Danmark anmälde sig 1 000 frivilliga, men de hann aldrig ut i fält.

Häftiga strider rasade på alla finska fronter under de av snö, is och kyla förlamande vintermånader, som var de kallaste i mannaminne ofta ned mot minus 40° C. Trots de finska soldaternas tappra motstånd började försvaret att svikta under trycket av den väldiga sovjetiska militära övermakten. I februari 1940 satte Sovjetunionen in en storoffensiv. Då stod närmare en miljon sovjetiska soldater mot en kvarts miljon finländska försvarare. Långe hoppades man i Finland få militär hjälp utifrån. Vid månadsskiftet februari-mars stod det emellertid klart att varken Sverige eller något annat land var berett att skicka reguljära trupper till Finlands undsättning. Inte heller var Sverige och Norge villiga att ge västmaktstrupper tillstånd till genommarsch av sina territorier.

I detta trängda läge inleddes fredsförhandlingar den 7 mars i Moskva. Finländarna tvingades efter en vecka acceptera fred på Sovjetunionens hårda villkor.

Fredsavtalet undertecknades i Moskva den 12 mars 1940 och vapnen tystnade följande dag kl. 11:00 finsk tid. Då hade Vinterkriget pågått i 105 dagar. Mer än 1 500 sovjetiska stridsvagnar och 700 flygplan hade nedkämpats. I sin berömda dagorder den 14 mars 1940 sade Mannerheim bland annat: ”Soldater! Jag har kämpat på många slagfält, men jag har ännu ej sett er like som krigsmän (...). Efter 16 blodiga veckors strider utan vila dag eller natt, stå i denna stund vår armé obese grad mot en fiende, som de enorma förlusterna till trots endast vuxit i antal.”

Finland tvingades avträda sydöstra delen av landet med städerna Viborg, Kexholm och Sordavala och ett område öster om Salla samt Fiskarhalvön. Hangö arrenderades ut som marinbas på 30 år. Av de 430 000 invånarna i de förlorade områdena valde nästa alla att fly till områden väster om den nya gränsen.

De tiotusentals vita träkors som finns på Hjaltegravarna på Finlands kyrkogårdar vittnar alla om vilka tunga offer det finska folket fått bära och vilka uppoffringar de fått göra för att få behålla sin frihet, demokrati och självständighet: I Vinterkriget stupade 26 000 soldater och 43 000 sårades. På sovjetisk sida var förlusterna mångdubbelt större: närmare 140 000 stupade och flera hundra tusen sårade.

Under efterkrigsåren hävdade Sovjetunionen att det var den finska regeringen som var orsak till Vinterkrigets utbrott genom att den inte accepterat Kremls ”berättigade krav” som främst, menade man, syftade till att tillförsäkra Leningrad ett rimligt skydd. Vidare vidhöll man att det var Finland som inlett stridigheterna. Dessa felaktiga för att inte säga falska beskrivningar av verkligheten upphörde efter Sovjetunionens upplösning i december 1991. Under president Boris Jeltsins första statsbesök i Finland lade han ner en krans på Hjaltegravarna på Sandudd och stannade till vid marskalk Mannerheims och president Rytis gravar. I ett tal i Kreml i maj 1994 förklarade Jeltsin att ”angreppet var Stalins brott mot Finland”.

Stäng

Tyvänn blåser det nu under Vladimir Putin åter igen kalla politiska vindar i Ryssland, vilket medfört att man på rysk sida ännu en gång plockar fram falska uppgifter om Stalins och Sovjetunionens roll och intentioner under andra världskriget. Även en och annan finländsk akademiker på yttersta vänsterkanten anser sig skyldig att försvara Stalins anfallskrig hösten 1939.

Med all den kunskap vi idag har om Molotov-Ribbentrop-paktens hemliga klausuler, Stalins militära planer och krigsförberedelser samt den finska kommunistiska marionettregeringens i Terijoki roll i det sovjetiska politiska spelet mot Finland, kan man dock konstatera att Vinterkriget tyvärr var oundvikligt.

I förra veckan – på 80-årsdagen av Finska vinterkrigets utbrott – samlades den finländska stats- och försvarsledningen med presidenten i spetsen i snålblåsten framför Vinterkrigsmonumentet på Kaserntorget i Helsingfors. Där tändes 105 ljus, en manskör bestående av studenter sjöng fosterländska sånger och de församlade sjöng sedan unisont Vårt land på båda språken. Den halvtimmeslånga strama ceremonin avslutades med den högtidliga Narvamarschen. President Sauli Niinistö stod hela tiden barhuvad, koncentrerad och sammanbiten ute i snålblåsten.

En mycket kärv manifestation med stort signalvärde trots att inte ett ord yttrades. Detta är Finlands värdiga svar på de ryska lögnerna.

FREDRIK VAHLQUIST är ambassadör, var minister i Helsingfors 1996–2001 och ordförande i Svenska Finlandsvilligas Minnesförening 2004–2009.